

เทศน์เช้า วันที่ ๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๔๕

พระอาจารย์สงบ มนฺตฺสฺนฺโต

ณ วัดป่าสันติพุทธาราม (วัดป่าเขาแดงใหญ่) ต.หนองกวาง อ.โพธาราม จ.ราชบุรี

คนฉลาดหรือคนโง่ ถ้าคนฉลาดจะรู้จักชีวิตของตัวเอง ถ้าคนโง่จะ ไม่รู้จักโลก ไม่รู้จักชีวิตเรา หรือ รู้จักโลกนะ เพราะอยู่ในโลกมีที่ยืนบนโลกไง ก็เข้าใจว่าทางโลกนั้นเป็นสิ่งที่ว่าเป็นความสำเร็จทางชีวิต แต่ถ้าเป็นคนฉลาดนะ คนฉลาดจะคิดถึงตัวเอง คิดถึงตัวเรานะ ถ้าคิดถึงเรานะ คิดถึงเรากันว่าเห็นแก่ตัวหรือ?

ถ้าเราเป็นคนดีพ่อแม่จะชื่นใจมาก ลูกเป็นคนดีเราจะชื่นใจมาก ลูกเราเป็นคนดี เห็นไหม นี่เห็นแก่ตัวไหม? ไม่เห็นแก่ตัว เราเป็นคนดีพ่อแม่จะชื่นใจ แล้วเราก็จะชื่นใจด้วย ถ้าเรามีลูกมีหลานที่เป็นคนดี

เวลาพ่อแม่ถามลูกว่าลูกมีความสุขไหม เห็นไหม ลูกมีความสุขไหมกับลูกประสบความสำเร็จอีกเรื่องหนึ่งนะ ถ้าลูกมีความสุข ความสุขของลูก ลูกทำตามความพอใจของลูกเลย ลูกจะอย่างไร เพราะชีวิตนี้เป็นอย่างนี้ แต่เราไปวัดค่ากันเอง เราเป็นผู้ประมาทนะ

เวลาองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจะปรินิพพานนะ บอกกับพระไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย เธอจงพิจารณาสังขารด้วยความไม่ประมาทเถิด” นี่พระพุทธเจ้าบอกถึงความไม่ประมาทนะ เราถ้าไม่ประมาทในชีวิตเรา ชีวิตของเรา เห็นไหม การดำรงชีวิตก็อย่างหนึ่ง ความเป็นสุขในหัวใจก็อย่างหนึ่ง ถ้าความสุขในหัวใจ ความสุขหาได้ที่ไหน?

คุณเล็กๆ สิ ชีวิตของเด็กๆ เขาหาความสุขประสาของเขา ชีวิตของคนที่มีอายุขึ้นมาก็หาความสุขของเขา ชีวิตของคนแก่คนแก่ชอบพูดแต่เรื่องอดีตให้ลูกหลานฟัง เพราะอะไร? เพราะต้นไม้อยู่ชายฝั่งนะ ต้นไม้ชายฝั่ง เห็นไหม เวลาที่ที่เราอุปฐากพ่อแม่ของเรา พ่อแม่นี้เป็นพระอรหันต์ของลูกนะ แล้วเราก็มืดมัวไป เราเกิดเป็นลูกก่อน ต่อไปเราก็จะเป็นพ่อแม่ ทุกคนจะเป็นวงจรชีวิต ทุกคนจะมีสิทธิ์ครึ่ง

หนึ่งในชีวิตใจ แล้วถ้าลูกพยายามเปิดตาของพ่อของแม่ เปิดตาของใจนะ เวลาเกิดมานี้ตาใสๆ ตาบอด ตาใส เห็นไหม ตาใสๆ แต่ไม่เข้าใจว่าชีวิตนี่คืออะไร ไม่เข้าใจว่าเราก็คืออะไร ตัวเรานี้คืออะไร ตัวเรานี้ชีวิตนี้มาจากไหน แล้วเราจะไปไหน

แล้วปฏิเสธกันนะ ปฏิเสธว่าตายแล้วก็สูญ ตายแล้วก็ไม่มี มันจะไม่มีไปได้อย่างไร? ถ้ามันไม่มี มันต้องไม่มีพรุ่งนี้ ถ้าวันพรุ่งนี้ไม่มี มันจะไม่มีได้ แต่วันถ้าพรุ่งนี้มี จิตมันก็มีเพราะอะไร? เพราะวันพรุ่งนี้ เห็นไหม วันเวลานี้มันไม่มีชีวิตหรอก วันเวลานี้คนไปตั้งเกณฑ์ให้เขาเอง คนไปสมมุติขึ้นไปเป็นวันเวลา เห็นไหม ๗ วันก็เป็นวันที่เราสมมุติกันขึ้นมา เมื่อก่อนยังไม่มี เมื่อก่อนคนโบราณยังไม่มี ปฏิทินไม่มีอะไรเลย คนเรานี้ไปตั้งมันขึ้นมา

แต่ความรู้สึกอันนี้ต่างหากละ ความรู้สึกของเรานี้ ชีวิตถ้ามันไม่มี ทำไมเราไปอาศัยอาวรณ์? อย่างเช่นทุกคนต้องกลัวความมืด ทุกคนต้องกลัวผี ส่วนใหญ่จะเป็นคนกลัวผี กลัวผีเพราะอะไรล่ะ? เพราะหัวใจนี้มันเกี่ยวเกาะกันมา หัวใจมันมีเหตุมีผลของมันมา เราเกิดมาเรามีบุญมีกรรมมา ถ้าเราไม่ประมาทในชีวิตนะ เราเข้าใจชีวิตของเรา แล้วเราคำรงชีวิตของเราตามแต่อำนาจวาสนา แล้วอำนาจวาสนานี้เป็นอดีต แต่มันมาผสมกับปัจจุบัน

เหมือนร่างกายกับจิตใจเลย จิตใจนี้เป็นของเรา ร่างกายนี้เป็นของพ่อแม่ เราเกิดจากกรรมของมารดา นี้มีเวรมีกรรมต่อกัน เราจะเกิดในกรรมของมารดา ถ้าทางร่างกายคือเอ็นเอพิสูจน์แล้วเป็นของพ่อแม่หมดเลย แต่หัวใจไม่ใช่เพราะอะไร?

เพราะโบราณเขาพูดไว้ บอกว่าเลี้ยงได้แต่กาย เลี้ยงใจไม่ได้ เพราะใจเป็นของเรา ถ้าลูกเป็นคนดี ลูกมีอำนาจวาสนามาด้วยกัน จะส่งเสริมวงศ์ตระกูลเราดีมาก ถ้าลูกของเราขึ้นมา มีเวรมีกรรมต่อกัน เขาก็เป็นคนดีเหมือนกัน แต่เขาก็มีความเห็นของเขาส่วนตัวของเขา สิ่งนี้มันเป็นเรื่องของใจ นี่เรื่องกายกับใจอันหนึ่ง เรื่องของกรรมเหมือนกัน กรรมดีกรรมชั่วมันก็เป็นอันหนึ่ง สิ่งนี้มันเปิดมา แล้วตายแล้วมันจะไปไหนล่ะ?

สิ่งนี้มันมีอยู่ เห็นไหม ปฏิเสธขนาดไหนมันก็เป็นความประมาทของชีวิตไง ถ้าคนเราประมาทในชีวิต มันประมาทตั้งแต่ปัจจุบันนี้ เห็นไหม สุกโต ถ้าในปัจจุบันนี้เราสุกโต เรามีความสุขในหัวใจของเรา แล้วเราจะไปไหนล่ะ? เหมือนเราตอนปัจจุบันนี้ เราคนไม่เป็นหนี้ พรุ่งนี้จะเป็นหนี้ได้อย่างไร? ถ้าวันนี้เป็นหนี้ พรุ่งนี้ก็เป็นหนี้ เป็นหนี้ก็ต้องใช้หนี้ หนี้ไง

หนี้คือกรรมไง กรรมเราการกระทำมา การกระทำสิ่งทำมา แต่ถ้ามันเป็นผลบุญล่ะ เรามีโอกาสวาสนา โอกาสนะ เราเป็นคนมีโอกาส เราทำอะไร เราจะทำอะไรประสบความสำเร็จก็เป็นโอกาสของเราเพราะอะไร? เพราะบุญเราสร้างมา บุญสร้างมาเหมือนกับนี้ เรามาด้วยกันปัจจุบันนี้ ใครเอารถเอารามาด้วย เดี่ยวกลับก็สบายมาก ใครอาศัยรถเขามาก็ต้องอาศัยเขากลับ ทั้งๆ ที่เราก็มีรถของเราละ เราไม่ได้เอาของเรามา เห็นไหม นี่โอกาสจังหวะนั้นมันเป็นพอดี

บุญเหมือนกัน ถ้าเราทำโอกาสไปมันประจวบเหมาะกันพอดี อันนี้เรื่องของบุญ เห็นไหม บุญกุศลนี้แข่งกันไม่ได้ แข่งอำนาจวาสนาไม่ได้ แต่! แต่ความวิริยอุตสาหะ ความไม่ประมาทในชีวิตแข่งกันได้นะ แข่งได้เพราะเราทำของเราไง เด็กก็ตั้งสติประสาของเด็ก ผู้ใหญ่ก็ตั้งสติประสาของผู้ใหญ่ ไม่ประมาทต่อชีวิตไง ทำแต่คุณงามความดี

คุณงามความดี.. ทำดีแล้วไม่ได้ดี เขาทำดีแล้วทำไมไม่มีเหตุมีผลความทุกข์มาถึงกระทบกระเทือนตลอดเวลา?

ทำดีต้องได้ดี! คุณดี คุณอย่างฝนตกแดดออก ใครมีภาชนะ เห็นไหม แดดออก ใครมีโซล่าเซลล์ เขาก็เก็บพลังงานเขาไว้ใช้ได้ เราไม่เปิดแผงของเรา แดดมันก็ออก แต่เราไม่เปิดแผงโซล่าเซลล์ของเรา เราไม่ได้เก็บพลังงานไง นี่ก็เหมือนกัน ทำความเพียรไง เราตั้งใจทำคุณงามความดีของเรา แต่แสงแดดถ้าเกิดเมฆมาบังล่ะ เมฆมันมาบังเอย แบบว่าแดดอ่อนแดดแก่

ไอนี้ก็เหมือนกัน ความเพียรอยู่ที่ของเรา แต่อำนาจวาสนาของใครของเขา เพราะอะไร? เพราะเวลาพระอรหันต์ขึ้นมา พระอรหันต์แม้แต่ทำสังกิลเลศด้วยกันทั้งหมดเลย แต่อำนาจวาสนายังไม่เหมือนกันเลย อันนี้มันอยู่ที่บุญกุศล อยู่ที่การสร้างสมบุญญานิกรรมมาแล้วทำบุญแล้วไม่ได้บุญ เราทำดี

แล้วไม่ได้ดี...มันต้องได้ดี แต่ได้ดีในปัจจุบันนี้ไง ได้ดีเพราะเราถึงวิกฤติในชีวิตขนาดไหน เราก็ไม่ให้กิเลสดึงเราไป เห็นไหม เราไม่ประมาทแม้แต่ว่าขณะที่เราเผชิญวิกฤติอยู่

นี่เราพูดถึงเรื่องศาสนานะ ศาสนานี้เราคิดแต่ว่าเรื่องของปัจจัยเครื่องอาศัยไง เราไม่ได้คิดถึงศาสนาเรื่องของอำนาจวาสนาของใจนะ ถ้าอำนาจวาสนาของใจ ทำไมเวลาครูบาอาจารย์ของเราเข้าไปอยู่ในป่าในเขา เวลาเจอวิกฤติขึ้นมา.. เราก็ไปอยู่ในที่สงบ ในที่มีดี เราก็วิ่งเวงอยู่แล้ว เราก็มีความวิตกกังวลอยู่แล้ว แล้วไปเจอสัตว์ร้ายอีก ไปเจอต่างๆ นี่ มันวิกฤติขนาดไหน? ทำไมท่านทรงสติของท่านได้ล่ะ?

การทรงสติอย่างนี้ สติมันจะลึกละเอียดเข้ามา เรานี้พูดได้ทั้งหมดนะ ว่าเราทำได้ทั้งนั้นแหละ แต่เราไม่เคยเจอวิกฤติต่างๆ เราไม่เคยเข้าประสบเหตุการณ์อันใด เรายังไม่เข้าใจว่าจิตใจเราเข้มแข็งได้ขนาดไหน ถ้าเราเข้มแข็งได้ขนาดนี้ นี่การฝึกฝน การพิสูจน์มาจากตรงนี้ไง เวลาเรานั่งสมาธิของเรา เห็นไหม เราตั้งสัจจะของเรา เราตั้งสัจจะได้ทุกคนละ แต่เวลาตั้งสัจจะขึ้นมาแล้ว เราไปอยู่ในกุฏิของเรา เราอยู่ในห้องพระของเรา เราตั้งสัจจะของเรา เราอยู่ของเราคนเดียว ใครมาบังคับเราได้? แต่ถ้าคนมีสัจจะ อำนาจวาสนาอยู่ตรงนี้ไง ตรงที่เขาตั้งสัจจะได้ เขาทำของเขาได้

สังขธรรม อริยสัจจะ มันจะเกิดมาจากสิ่งที่รองรับคือสัจจะความจริงของเราขึ้นมา เราเป็นคนไม่มีสัจจะเลย เราเป็นคนโหลของเราตลอดเวลา เราทำอะไรจับจรดตลอดไป แล้วมันจะประสบความสำเร็จได้อย่างไร? แล้วมันจะเป็นความเพียรชอบได้อย่างไร?

ความเพียรชอบ ในมรรคญาณ เห็นไหม มรรค ๘ มรรคขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้านะเป็นทางอันเอก มรรคญาณ ถ้ามันละเอียดอ่อนมันเกิดเป็นญาณขึ้นมา มันละเอียดกว่านี้มากมาย มหาศาลเลย ละเอียดกว่าความคิดเรานะ ความคิด เห็นไหม ความคิดนี้เป็นขั้น มันเป็นสิ่งที่พิสูจน์ได้ แม้แต่เวลาเราโกรธขึ้นมา ทางการแพทย์คลื่นไฟฟ้าเขาจับได้หมดละ หัวใจเต้นแรงขนาดไหนนี่เขาจับได้ แม้วิทยาศาสตร์เขายังจับได้เลย

แต่ถ้ามันเป็นความคิดอันละเอียด มันปัญญาอันละเอียดอยู่จากภายใน แม้แต่สมาธิ สมาธิก็ต้องจิตมันสงบขึ้นมาถึงเป็นสมาธิได้ แล้วความคิดปัญญาที่เกิดในสมาธินั้น สมาธิสงบอยู่แล้ว แล้วปัญญาเกิดในสมาธิ เกิดได้อย่างไร? ความเกิดอันนั้นมันถึงไปชำระกิเลสในหัวใจของเรา

กิเลส เห็นใหม่ กิเลสคืออะไร กิเลสคือการขัดข้องใจ กิเลสอย่าไปมองที่อื่นนะ กิเลสมองอยู่ที่ใจเราที่มันคั่นร่น ขนาดที่มันสงบขนาดไหน ไฟสุ่มขอนนะ ถ้าเป็นสมาธิขนาดไหน เดี่ยวสมาธิก็เสื่อมความสงบขนาดไหน นี่ภาวสวะ ภพ อาสวะ ๓ กิเลสสวะ อวิชชาสวะ ภาวสวะ สถานที่นั่งขนาดไหน ว่างขนาดไหน นั่นคืออาสวะทั้งหมด! จะนั่งว่างขนาดไหน อาสวะทั้งหมดเลย ถ้ามันไม่ได้แก้ไขตรงนี้ มันไม่ได้ชำระของมันตรงนี้ แล้วชำระได้อย่างไร?

นี่ถึงว่าเวลาจิตมันเกิด เกิดที่ไหน มันมาจากไหน จิตมันเป็นอย่างไร ชีวิตมันมาจากไหน คนสงสัยกันมาก แต่ถ้าหลับตาแล้วรู้หมดเลย หลับตาพอจิตมันสงบขนาดไหน มันจะเห็นสภาวะ อ้อ.. สมาธิเป็นอย่างนี้ เพราะสมาธิเป็นอย่างนี้ สมาธิมันเพราะอะไร? เพราะมันไม่คิดมันไม่ฟุ้งซ่าน มันก็สงบเข้ามา แล้วเวลามันสงบเข้ามา เวลามันคิดมันคิดจากตรงนี้

แล้วถ้าเราไม่รักษาตรงนี้ เราไม่ได้ทำลายฐานที่ตั้งของความคิด ความคิดก็เกิดดับตลอดไป แต่ถ้าเราทำลายฐานที่ตั้งของความคิด เพราะมันเป็นภาวสวะ มันเป็นจิตนิ่ง จิตนิ่งๆ นี่แหละคือภาวสวะคือภพ คือสถานที่ตั้ง

ความคิดมาจากไหน? ความคิดมาจากไหน? ความคิดไม่ใช่เรา ความคิดมาจากไหน? แล้วความคิดมันมีที่เกิดแล้วมันมาจากไหน? แล้วเกิดแล้วใครเป็นคนรับมันล่ะ? แล้วเวลาตายไปแล้ว บุญผลกรรมอยู่ที่ตรงไหน?

บุญผลกรรมอยู่ตรงนี้ไง ตรงที่สภาวะรับนี้ เราทำบุญอยู่ตลอดนี้ ใครเป็นคนทำ? ที่มานี้ใครเป็นคนทำ? มือทำหรือ? ใจทำต่างหาก ใจไม่ยอมมา มือทำได้ไหม? มือนี่เป็นการคำสั่งของใจ ใจมันสั่งให้มือถวายทาน ใจมันสั่งให้เรามา ใจมันพอใจเรา ใจมันสั่ง เพราะใจมันสั่ง ใจมันก็เก็บไว้ แล้วใจ

มันตายไป อันนี้มันก็ตายไปพร้อมกับใจอันนั้น เพราะอะไร? เพราะมันมาจากใจ บุญนี้เกิดตรงนี้ไง แล้วว่าชาติหน้าไม่มี นรกสวรรค์ไม่มี สิ่งใดๆ ไม่มี ชีวิตนี้มาจากไหน?

ถ้าไม่มีนะ คนที่นั่งกันอยู่ที่นี่ต้องนิสัยเหมือนกันหมด ต้องมีความเห็นเหมือนกันหมด เพราะตั้งใจมาทำบุญด้วยกันหมด ทำไมนิสัยไม่เหมือนกันล่ะ? นิสัยไม่เหมือนกันเพราะว่าระยะทาง ระยะห่างระยะใกล้มันต่างกัน ต่างกันเพราะจิตนี้ ศรัทธาความเชื่อต่างกัน เวลาโยมมาถวายทาน ถวายทานเพื่ออะไร? เพื่อศรัทธาความเชื่อจะเปิด เปิดภาชนะ หงายภาชนะขึ้นมา แล้วเวลาถวายทาน เห็นใหม่ นี่ให้ทานเป็นอามิส

เวลาครูบาอาจารย์จะให้ธรรมเป็นทาน ธรรมนี้คือสภาวะธรรมที่รู้มาจากใจ ความจริงอันนี้มันเกิดมาจากใจ มันสัมผัสมาจากใจ แล้วเปิดอันนี้ออกมา แล้วเราไม่เคยได้ยินนะ ได้ยินเราก็ได้ยินแต่สิ่งที่เป็นปรัชญา สิ่งที่เป็นสัญญา มันไม่เข้าถึงหัวใจหรอก แต่ถ้าเข้าหัวใจ เห็นใหม่ จากใจดวงหนึ่งสู่ใจดวงหนึ่ง

เวลาเราเปิดก๊อกน้ำ น้ำมันไหลมา เราเปิดก๊อกน้ำมีแต่ลมไหลมา เปิดก๊อกน้ำมีแต่ลมหมดเลย ไม่มีน้ำไหลมามันจะชุ่มชื้นได้อย่างไร? เวลาเปิดก๊อกน้ำ น้ำไหลมามันก็ชุ่มชื้น นี่เปิดจากใจ ใจไหลออกไปมันก็เข้าสู่ใจ ถ้ามันเปิดจากก๊อกน้ำ มันเปิดแต่อากาศมา มันเปิดแล้วมันมีแต่ลมมา นี่คือการศึกษาคำรามมา การศึกษาคำรามมันคือการจำ การจำคืออาการของใจ อาการของใจคือขั้น ๕ ขั้น ๕ คือสัญญา

สัญญา ความคิด ความคิดนี้มันเป็นขั้น ๕ มันเป็นเหมือนก๊อกน้ำ เห็นใหม่ ก๊อกน้ำคือว่ามันเหมือนกับท่อน้ำ ท่อน้ำแล้วน้ำมันไหลออกมาจากท่อ ความคิดเราคิดมา ความคิดนะ ใจมันอยู่ในความคิดนี้ ความคิดไม่ใช่ใจ ใจไม่ใช่ความคิด เวลาถ้าความคิดเป็นเรา เวลาเราไม่คิดใจมันอยู่ไหน? ถ้าเราไม่คิดมันก็ต้องตายสิ เราไม่คิด เราอยู่เฉยๆ ความคิดก็มีอยู่ ใจก็มีอยู่ นี่น้ำ น้ำอย่างนี้คือจากใจ แล้วมันระบายออกมา นี่การปฏิบัติมันถึงเข้าถึงสัจจะความจริงอันนี้ไง นี่ธรรมทาน

การให้ทาน เห็นใหม่ การให้ธรรมประเสริฐที่สุด แล้วก็บอกเราคนทุกข์คนยาก ศาสนาพุทธสอนต้องให้ทำแต่ทานๆ เราจะไม่มีการให้แล้วจะไม่นั่งสมาธิ ทำไมเราไม่สละกิเลส เห็นใหม่ การก้าวเดินไป กิริยานี้มานั่งเฉยๆ ได้บุญมากมาย

“ทำบุญร้อยหนพันหน ไม่เท่ากับถือศีลอุโบสถหนหนึ่ง ศีลอุโบสถร้อยหนพันหน ไม่เท่ากับทำสมาธิได้หนหนึ่ง สมาธิร้อยหนพันหน ไม่เท่าเกิดปัญญาหนหนึ่ง”

ปัญหานี้มันแก้เคลสได้ ปัญญาอันนี้ปัญญาของเราไม่ใช่ว่าปัญญาที่จำมา ไม่ใช่ปัญญาในคอมพิวเตอร์ ไม่ใช่ปัญญาสถิติต่างๆ เลย อันนั้นมันปัญญาวิชาชีพ มันเป็นอาชีพของเขา มันเป็นเรื่องที่ว่าโลกเคลื่อนไหวไปอย่างนี้

รูปนามๆ เห็นใหม่ อาชีพใครก็ว่าง เวลาไปถือคางานก็ทำงาน เวลาปล่อยจากงานก็ว่าง รูปนามก็คือโลกนั่นละ โลกที่มันหมุนเวียนไปนี่แหละรูปนาม รูปนามมันหมุนกันไป แต่ความจริงมันเหนือนามรูป เหนือทุกสิ่งทุกอย่าง เหนือเพราะอะไร? เหนือเพราะมันเข้ามาทำลายภวาสวะ ทำลายสถานที่ตั้งรูปนาม รูปนามตั้งอยู่ที่ไหน? ก็ตั้งอยู่บนภวาสวะอันนี้ ตั้งอยู่ฐานอันนี้ แล้วทำลายฐานทั้งหมด

นี่ธรรมอันนี้อยู่ที่หัวใจของทุกๆ คน เพราะสิ่งนี้มันประสบได้แต่ความรู้สึก ความรู้สึกอันนี้เข้าไปสัมผัสธรรมได้ แต่ไอ้ท่อนะ ไอ้ท่อนคือสัญญา ไอ้ท่อนคือขันธ ๕ ที่เราจำมานั่นนะ นั่นคือท่อน้ำ ไม่ใช่ตัวน้ำ ตัวน้ำคือตัวจิต คือทำความรู้สึก รู้สึกเฉยๆ ไม่ใช่ความคิด รู้เฉยๆ รู้ปกตินี้ตัวใจ แล้วตัวนี้เวลามันเกิดมันถึงจาระลึกอดีตชาติไม่ได้ ระลึกอะไรไม่ได้เลย เพราะอะไร? เพราะเราเข้าไปไม่ถึงมัน

ถ้าเข้าไปถึงมันจะรู้ได้หมด สิ่งนี้รู้ได้หมด ข้อมูลสุขทุกข์อยู่ที่ใจ บุญกุศลบาปอกุศลอยู่ที่ใจทั้งหมดเลย แต่เราประมาทในชีวิตกันใจ ไปหาแต่เรื่องปัจจัยเครื่องอาศัย ไม่รู้จักใจของตัวเอง ไม่รู้จักชีวิตของตัวเอง ไม่รู้จักค้นคว้ามาที่ตัว เราเท่านั้นถึงใจเรา เราเท่านั้นแก้ไขเรา เราเท่านั้นเป็นสุขเป็นทุกข์ ศาสนาสอนที่ใจ เอวัง